

ÖZET

Söylem analiz konuşma ve metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bu çalışmada söylem analizinin nitel araştırmalarda nasıl kullanıldığı ve söylem analizinin temel ilkeleri üzerinde durulmuştur. Söylem analizinin teoriksel arka planında sosyal bilimlerdeki sosyoloji, psikoloji, dilbilim, medya, siyasal bilimler gibi pek çok farklı alan yer almaktadır. Bu alanların her biri söylem analizini kendi bakış açılarına ve bilimsel yöntemlerine dayalı olarak kullanır ve söylem analizine ilişkin kendi kurallarını oluşturur. Bu nedenle söylem analizini tek bir başlık altında formüleştirmek ve standardizasyonunu yapmak kolay değildir. Söylem analizine ilişkin yaklaşımların çeşitliliğe rağmen, hepsinin dayandığı ortak kurallar bulunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Söylem, dil, söylem analizi

ABSTRACT

Discourse analysis takes its place within a larger body of social and cultural research that is concerned with the production of meaning through talk and texts. In this study general principles of discourse analysis and how discourse analysis is used in qualitative research are mentioned. Theoretical background of discourse analysis based on different fields in social sciences such as sociology, politic, linguistic, media, psychology, etc... Each of them use discourse analysis according to their own perspective and scientific methodology. Besides this they create their rules related with discourse analysis. Hence, it is not easy to gather up formalization and standardization of discourse analysis in one context. Although approaches to discourse analysis vary, at the same time they share common rules.

Key words: Discourse, language, discourse analysis

SÖYLEM

Günümüz modern dünyası mücadeleler ve çelişkilerle karakterize edilir. Homojenlik hiçbir yerde mevcut değildir, buna karşın ideolojik ikilemler, parçalılık/bölünmüşlük, çoklu kimlikler mevcuttur (Wodak, ve Meyer, 2002). Kurulan, içinde olunan dünya şeffaf bir dünya değildir, aksine belirsiz ve açılanması gereken bir dünyadır. Günümüz dünyası

*Arş. Gör. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Newton'un "mutlak zaman ve uzay içinde yaşanan dünya" görüşünden uzaklaşmış, bunun yerine belirsiz, kaotik bir söylem dünyası anlayışına doğru ilerlemiştir (Sözen, 1999). Zaman ve mekân kavramlarının çökmüş gibi görüldüğü hızlı değişen dünyadaki modern toplumların karmaşıklığı, farklı toplumlar arasındaki ilişkiler ve belirli bir toplum içindeki farklı gruplar arasındaki ortak etkileşimler, çoklu nedenselliklere dayalı olarak açıklanabilir (Wodak, ve Meyer, 2002). Modernizmin savunucusu olduğu nedensellik günümüz dünyasının karmaşıklığını, belirsizliğini, ikilemleri, vb olguları açıklayabilecek güce sahip değildir. Nedensel modeller bu karmaşıklıkla örtüşmemektedir. İçinde bulunan dünya söylem'in önemini vurgu yapan dünyadır.

Söylem bir meta-eylemdir ve ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreç/lerdir. Söylem sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik alanlar gibi, sosyal hayatın tüm yönleri ile ilişkilidir (Sözen, 1999).

Söylem, farklı yaklaşımlara dayanarak farklı açıklanmalar getirilmesi mümkün olan bir kavramdır. Bazı araştırmacılara göre söylem, bütün konuşma ve yazma eylemleri olarak değerlendirilirken, bazı araştırmacılara göre ise sadece konuşma ağı türevlerinden oluşan uygulamalar olarak değerlendirilir Foucault ise, söylemi daha genel, tarihi ve gelişmekte olan dil uygulamaları olarak görür (Potter & Wetherell, 1987). Foucault (1969)'a göre her birey farklıdır bu ve bu farklılık bireylerin söylemlerinin de farklı olmasına kaynaklık eder. Farklı tarihsel zaman dilimlerinde insanlık, birbirlerinden farklı kendilik maskeleri kullanmışlardır. Ve dolayısıyla her bireyin söylemi, hem tarihsel açıdan, hem de içinde bulunulan zaman açısından birbirinden farklıdır (Parker, 2002).

Söylem belirli kurallar, terminoloji ve konuşmalardan oluşan sistematik dilsel düzenleri betimlemek üzerine kullanılan bir kavram olarak kategorize edilir (Tonkiss, 2006). Söylem bir iletinin tüm boyutlarını, sadece iletinin içeriğini değil, onu dile getireni (kim söylüyor), otoritesini (neye dayanarak), dinleyiciyi (kime söylüyor?) ve amacını (söyleyenler söyledikleri ile neyi başarmak istiyor) kapsar. Söylem belirli bir zaman dilimi içinde belli insan grupları arasında olan ve diğer insan grupları ile ilişkili olarak geliştirilen fikirleri, ifadeleri ve bilgileri içerir. İktidarın uygulanması böyle bir bilginin kullanımına içkindir. Söylem, konuşma ve sohbetle dâhil olmak üzere tüm iletişim biçimlerini kuşatır. Bununla birlikte sohbet ve konuşma münhasır söze dökülen önermelerle sınırlı değildir, günlük uygulamalar içinde sosyal dünyayı görme, sınıflandırma ve ona tepki verme yollarını da içerir (Punch, 2005).

Bireyler söylem yaratamaz. Bunun yerine söylemler sosyal düzeyde mevcuttur. Söylem, anlamı inşa eder ve böylelikle toplumlar mevcut semboller ve anlamlar arasında bağ kurar. Bu yolla toplumlar konular, olaylar ve olgular üzerinde nasıl düşünecekleri ya da iletişim kuracakları söylemler üzerinden kazanırlar (Potter, 1996). Söylem, güçlü ve karmaşık bir yapıdır. Söylemin karşısında olduğunu iddia eden düşünceler söyleme göre şekillenir ve söylem içerisinde kendi yerlerini, değerlerini bulur (Sözen, 1999). Foucault, sosyal yapıların dilin kullanımı için çeşitli kurallar oluşturduğunu ileri sürer. Bu kurallar; bireylerin sosyal yapı ve anlam arasında bağ kurmasına etki eder. Sosyal yapılar güç kazanmak ve elde ettiği bu gücü sürdürebilmek için bu sürece ihtiyaç duyar. (Potter, 1996).

Söylem ve Dil

Söylem, yalnızca dille birlikte düşünülebilir ve yalnızca dil olarak mümkündür (Sözen, 1999). Söylemin önemine vurgu yapan Potter ve Wetherell (1987)'e göre, dil sosyal bir fenomendir. Sadece bireylerin değil bunun yanı sıra kurumların ve sosyal oluşumların özel anlamları ve değerleri vardır ve tüm bunlar dille ve sistematik yollarla ifade edilir. Metinler, iletişim ürünü olan dil birimleri ile ilişkilidir ve okuyucular/dinleyiciler pasif alıcılar değildirler. Potter'a (2004) göre dil, bireylerin kendilerini ifade edebilme ve diğer insanları anlayabilmeleri için bireye gerekli olan bakış açısını sunan bir nesnedir ve dilsiz bir dünya anlam bakımından eksiktir. Dil sadece basit bir temsil ya da yansıtma aracı değildir. Dil değişik fonksiyonları içerisinde barındıran karmaşık sistemler bütünüdür (Elliot, 1996).

Dil toplumsal ve uzlaşımalsal bir kurumdur. Dil, hem düşünceye hem de sese -aralarındaki bağlantıyı sağlarken- kendi biçimsel koşullarını da kabul ettirmiş olur. Saussure'e göre dil ile düşünce birbirinden ayırt edilemez. Sözcüksel anlatımdan soyutlanarak ele alındığında düşünce, ruhbilimsel açıdan biçimlenmemiş, ayrımsız bir yığındır. Düşüncede dilin ortaya çıkmasından önce hiçbir şey belirgin değildir. Dilin düşünceye karşı üstlendiği görev, kavramların anlatımı için özdeksel bir ses aracı yaratmak değil, düşünce ile sese aracılık etmektir. Dil, biçimlenmemiş iki yığın arasında (işitsel imgeler ve düşünce arasında) oluşurken, kendi biçimlerini yaratır. Ne ses düşünceden ayrılabilir, ne de düşünce sestten. Bu açıdan dilbilim bu iki düzeyde bağlanan öğelerin birleştiği sınır bölgesinde yer alır. Bu birleşim bir töz değil, bir biçim yaratır. Dil, söze (bireysel kullanıma) olanak tanıyan uzlaşımalsal bir kurumdur, yani onu konuşan tarafından, üzerinde anlaşılmaya varılmış olmasından başka bir gerçeklik koşulu yoktur. Dil sözün tersine gerçek bir nesne değildir; potansiyel, gizil imkânlar bütünüdür (Tura, 2005).

Dil, iletişimin basit bir tanımı ya da aracı değildir aksine sosyal bir pratiktir, bir şeyleri yaratma sürecidir. Dil sosyal yaşamın merkezindedir ve yaşamı oluşturuca bir özelliğe sahiptir. Konuşmalar sürekli ve aralıksız bir şekilde sosyal dünyayı yaratır, bu açıdan dil ne olup bittiğini anlatan basit bir yansıtıcısı değildir (Wood ve Kroger, 2000).

Bu bağlamda söylem, yapısal ve içeriksel tutarlılığı olan ve sosyal bağlamda bireylere anlamı inşa etmeye olanak tanıyan dilsel malzemenin araçları olarak görülmektedir. Anlamın inşası dair vurgu söylemin eylemsel bakış açısını içerir. Dil/konuşma bir eylemdir ve bu eylemler; 1) tabirsel ya da gösterimsel anlam (ne söylendiği), 2) illocutionary güç (konuşan söyledikleri ile ne yapmaktadır), 3) perlocutionary güç/baskı (söylenenlerin dinleyiciler üzerindeki etkisi) olmak üzere üç temel bileşenden meydana gelmektedir (Wood ve Kroger, 2000).

Dil/konuşma eylemleri, Habermans'ın eleştirel teorisi ile de yakından ilişkilidir. Habermas'a göre söze dökülmüş şeyler kısacası söylenenler hiçbir zaman basit birer cümle ya da söz dizini değildirler, söylenenlerin içerikten ayrı kendilerine has ruhları vardır. Söylem ve konuşma eylemlerinin anlamı, içinde yapılandığı öznelerarası içerikten türemektedir (Cohen, Manion ve Morrison,2005).

Ge (1999)'e göre dil kullanımı nerede ve hangi zaman diliminde olursa olsun daima siyasal bir içeriğe sahiptir. Çünkü dil onu kuşatan sosyal dünya ve o sosyal dünyanın ideolojileri tarafından sarmalanmış durumdadır. Dilin ardında, ondan ayrılamaz bir biçimde duran siyasal bir söylem mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında dili siyasal, ideolojik ifadelerden ayrı tutmak ve onsuz düşünmek hemen hemen hiç olası değildir

SÖYLEM VE SÖYLEM ANALİZİNİN TEORİK TEMELLERİ

Söylemi esas alan söylem analizinin temellerine bakıldığında teorik ve uygulama açısından yapısalcılık, post-yapısalcılık, post-modernizm ve hermeneutik'ten beslendiği görülmektedir.

Yapısalcılık

Yapısalcılık, ölmekte olan varoluşçuluğun yerini alan bir fikir modası olarak 1950'li yıllarda Fransa'da doğmuştur. Yapısalcılık bir hümanizm eleştirisi olup, özneyi sifira indirger ve özneyi yok sayar. Yapısalcılığın temelleri Saussure tarafından atılmıştır. Saussure geleneksel dilbilim yaklaşımını yanlış bulur. O'na göre dilbilimin nesnesi, dilin sistemi, yapısıdır. Dili bilimsel olarak incelemek gerekir. Bu ise dili nesne durumuna getirmekle mümkündür. Dili anlamak demek, dilin öğeleri arasındaki o andaki bağıntıların oluşturduğu sistemi açıklamak demektir. Dil düşüncenin aracı değil, aksine düşünce dilin aracıdır. Dil gerçekliği yansıtmaz, gerçekliği üretir ve sözcüklerin anlamını nesnelere değil, dil belirler. Yapısalcılık dili tarihsel gelişiminden bağımsız kapalı bir sistem olarak ele alıp inceleyen bir dilbilim temeli yaratmıştır (Orkunoglu, 2007).

Söylem araştırmaları dilin bir iletişim formu olduğu düşüncesinden yola çıkar. Dil sembolik düzeni yaratan bir iletişim aracıdır. Yapısalcıların görevi, çeşitli kültürlerin organize ettiği algılama ve dünyayı anlama biçimlerine dayalı kavramsal yapıları açıklığa çıkarmaktır. Yapısalcılık, dünyanın kendisinin ne olduğunu değil, anlamlandıran insanların onu nasıl anlamlandırdıklarını keşfetme amacını taşır. Yapısalcı anlayış dilin ardında her zaman bir yapı olduğu fikrini benimser. Dilin içinden doğan ve dil aracılığı ile varlık gösteren söylemde her zaman bir yapıdan yola çıkar ve yapı aracılığıyla bir küme kurmaya girişir. Saussure'e göre bir dilin var olması için bir topluluğun/ cemaatin bulunması gerekir bu bağlamda dilin toplusal varoluş dışında varlığından söz edilemez. Bu haliyle dil, dilin göstergesi haline gelir. Günümüzde söylem teorileri Saussurecü dilbilim sistemini kabul eder, ancak bütün söylemlerin ardında tek ve genel bir sistem fikrini reddeder (Sözen, 1999) ve diğer dilbilim açıklamalarından beslenir

Post-Yapısalcılık

Yapısalcılık zamanla kendi içinden ve dışarıdan eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler Post-yapısalcılığın doğmasına kaynaklık etmiştir. Post-yapısalcılığa göre her şey bir yapıdır ve bu yapının merkezi ve sınırı yoktur. Dil kendi içinde kapalı bir sistem

değil açık ve esnek bir sistemdir (Orkunoğlu, 2007).

Post-yapısalcı yaklaşım metin merkezli bir yaklaşımdır. Bu görüş, her metnin arkasında bir yapının bulunduğunu iddia ederek okuyucunun önemini hiçe sayan yapısalcı görüşün aksine, okuyucu merkeze alır. Metnin anlamını yazar değil, okuyucu belirler. Birden çok okuyucu olduğu için, metnin de birden çok anlamı vardır. Yazar artık, modernitede olduğu gibi otorite kaynağı değildir. Yapısalcılık, yazarı öldürmüştür. Pos-yapısalcılık ise, bu öldürme faaliyetini genişletmiş, yazarı öldürerek metni ve okuyucuyu ön plana çıkarmıştır. Post-yapısalcı anlayışta, metni oluşturan yazar değildir, metni oluşturan okuyucudur. Post-yapısalcılığa göre her okuma, aynı zamanda yazmadır (Sözen, 1999).

Postmodernizm

Postmodernizm farklılaşan, bölünen kitlelerin kültürünü daha doğrusu “aşağı” kültürlere yönelmiş, kitle kültürlerini azizleştiren bir yaklaşımdır (Bolay, 1998). Modernist dünyanın konvergenz, çift değerlilik, bilginin hakimiyeti, konsensüs, ve öznelararasılık, elit kültür anlayışına karşı olan postmodern dünya; çoğalma, mitosun rehabilitasyonu, uyumsuzluk ve kitle kültürü ile karakterize edilir (Hesapçioğlu, 1998).

Postmodernizm, özneyi “belirleyici” statüden indirerek, “belirlenen” konumuna taşır. Özne, dil ya da güç (iktidar) tarafından inşa edilmektedir. Foucault’ya göre kimliği ve karakteriyle birey bedenler, hareketler ve istekler üzerinde uygulanan güç iktidar ilişkisinin bir ürünüdür (Arslan, 2001).

Postmodern görüşe göre felsefenin merkezinde bilinç değil, dil vardır. Postmodernizm, dilin gerçeği yansıtmayacağını ileri sürer. Post-modernistler arasında dil konusunda; a) dil gerçekliği yansıtmaz, b) dil gerçekliği artık yansıtamaz şeklinde ana iki eğilim vardır. Dilin gerçekliği savunamayacağını ileri sürenler; dil ile gerçeklik arasında ilişki olmadığından dil, gerçekliği yansıtmaya yeteneğinde olmadığını ileri sürer ve dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi savunan tüm dilbilimsel teorileri reddederler. Postmodernizme göre dil, dilin yapısı içinde bulunan öğeler arasındaki bir ilişkinin ögesidir. Dildeki metinlerin dışında hiçbir şey yoktur. Dilin gerçekliği artık yansıtamayacağı görüşünü ileri sürenler, içinde yaşanan çağın simülasyon çağı olduğuna vurgu yapar ve simülasyonun gerçeklikle ilişkili olmayacağını ifade ederler. Gerçeklik yerini hiper-gerçekliğe bırakmıştır. Hiper-gerçeklik, gerçeklik ve hayli birbirinden ayırt etme yeteneğini yitirmekten başka bir şey değildir. Gerçekliğe bağlı olmayan imgeler ve göstergeler çağında yaşanılmaktadır. Böylesi bir çağda dilin gerçekliği yansıtmaması artık mümkün değildir, çünkü gerçeklik kaybolmuştur (Orkunoğlu, 2007). Postmodernizm yazarı yıkmıştır. Metni dönüştürmüş ve okuru yeniden yönlendirmiştir (Hesapçioğlu, 1998).

Hermeneutik

Hermeneutik, bir konuşma, yazılı kelimeler ya da resimlerden oluşan metnin ayrıntılı okunması ya da incelenmesine vurgu yapar (Neuman, 2008) ve geçmişi, dil

ürünlerinin yazılı eserlerin dilini yorumlayarak anlamak, yorumlama işlevini üstlenir (Sözen, 1999).

Dilthey, hermeneutiği bireysel yazın yapıtlarından, genel tarihsel yasalara varma yöntemine olarak açıklar ve Dilthey'e göre yorumlamada dil önemli bir rol oynar. Çünkü dil anlam taşıyıcısıdır. Schleiermacher, tümün parçadan yola çıkılarak, parçanın ise tümden yola çıkılarak ve aralarında bir uyum sağlanarak anlaşılabilceğini savunur. O'na göre, hermeneutiğin ana kurallarından biri uyumun sağlanmasıdır ve bu uyum olmaksızın doğru anlama gerçekleşemez. Buna karşın, Gadamer, özne-nesne ayrımı yapan bu tür bir tarihselci yoruma karşı çıkarak, metin ile okurun 'birliğini' savunur, anlama ve yorumlamayı tek bir süreç olarak görür (Kasapoğlu, 1992). Gadamer hermeneutiği, bütün bir anlamının karakterinin ve koşullarının felsefi araştırması olarak tanımlar ve hermeneutik etkinliğin daima bir başka dünyaya ait bir anlam bağlamını o anda içinde yaşanan dünyaya aktarma ya da çevirme etkinliği olduğunu vurgular (Becermen, 2004). Gadamer anlama, yorumlama, diyalog ve söylem kavramları bir arada kullanır ve bunları tek tek açıklayan aslında her tür yorum tekniğini mümkün kılan fakat aynı zamanda ona sınırlamalar getiren ön anlama peşine düşer. Gadamer'e göre yorum; yapay anlamın maskesini düşürmek, gizlenen ya da başka bir biçimde aktarılan anlamın üzerindeki örtüyü kaldırmaktır. Yorumlama bir gelenekte yaratılan söylemin açıkça ifade edilmesidir. Diğer bir ifade ile yorum için söyleme/lere ihtiyaç duyulmaktadır. Herkesin söylem olarak kabul ettiği bir metnin veya insanın demek istedikleriyle kastedilen ifadeler, yorumlama ile açık bir hale gelir. Bu süreç yorumlayan ile yorumlanan arasında bir köprü kurarak boşluğu ortadan kaldırır (Sözen, 1999).

Öte yandan Ricœur sözlü ve yazılı dil arasındaki ayrımı gerekçelendirmek için bir ön kavram olarak söylemi kullanır ve gündelik konuşma olaylarının söylemine önem verir, fakat metni daha ön plana çıkarır. Ricœur söylem tanımını cümleden yola çıkarak dilbilim çerçevesinde yapar. Söylem dilin konuşulduğu ve yazıldığı biçimdir. Dilin öznesi yoktur ama söylem sırasında konuşana göndermeler mevcuttur; yani kimin ne söylediği önemlidir. Dilin zamanı ve subjektifliği yokken, söylem hemen her zaman bir şey hakkındadır. Söylem şimdi içinde gerçekleşir. Dil sistemi ise zaman dışındadır. Söylem tasvir etmek, anlatmak veya temsil etmek zorunda olduğu dünyaya göndermeler yapar. Böylece dilin sembolik işlevi söylem içinde gerçekleşir. Söylem metnin arkasında duran bir şey değildir, aksine metnin önünde durmaktadır. Ricœurcu Hermeneutik, batılı hümanist söylemin altını çizen "öteki" fikrine bağlıdır (Sözen, 1999).

SÖYLEM ANALİZİ

Söylem analizi metodolojik ve kavramsal unsurlardan meydana gelen sosyal hayata dair bir perspektiftir olup, söylem üzerine düşünme (teorik ve meta-teorik öğeler) ve söylemi dataleştirme yolu olarak karakterize edilir. Bu analiz yöntemi sadece geleneksel metodolojilere bir alternatif olmayıp, aynı zamanda bu metodolojilerin içine sokulmuş bakış açılarına karşı bir alternatiftir. Söylem analizi metodolojide genel, kuramsal ve

niceliksel yaklaşımlardan, ayrı ayrı nitelendirilen, detaylı ve nitel yaklaşımlara geçiş için gerekli bir çabadır (Wood ve Kroger, 2000).

Söylem analizi son yıllarda sosyal psikolojideki gelişimlere bağlı olarak nitel araştırmalarda öne çıkan bir araştırma yöntemi olup, odağın anlamın değişkenliğine çeviren bir girişim olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım dilin sosyal eylem yönünü vurgulamak için dil felsefesinde yer alan konuşma-eylem teorisini ve insanların kendi algı dünyalarını yaratmak için günlük olaylarda dili nasıl kullandıkları üzerine odaklanan ethnometadolojiyi kullanır. Bu açıdan bakıldığında söylem analizi bir anlamda “anlam”ın çeşitliliğini ve değişkenliğini araştıran ileri düzey hermeneutik ve sosyal göstergebilim olarak görülebilir (Elliott, 1996).

Söylem analizi farklı disiplinlerden (psikoloji, sosyoloji, dilbilim, antropoloji, edebiyat çalışmaları, felsefe, medya ve iletişim çalışmaları) beslenerek gelişen ve bu farklı disiplinlerin teorik bakış açılarına dayanan zırlarla kuşatılmış bir analiz tekniğidir (Potter ve Wetherell, 1987; Tonkiss, 2006). Söylem analizi bu açıdan bütünlüğe tek bir teori, metot ve uygulama değildir. Bunun yerine farklı disiplinler, farklı araştırma gelenekleri içinde yürütülen, heterojen özelliğe sahip nitel bir araştırma yöntemidir (Tonkiss, 2006).

Söylem analizi en basit anlatımı ile dilin incelenmesidir. Ancak bu inceleme ifade edilen dilsel öğelerin basit bir incelenmesi olmayıp ifadelerin/söze dökülenlerin sözdizimsel ve semantik sınırlarının ötesine gitmeyi ve bu ötede yatan anlam ve içeriği incelemeyi gerektirmektedir. Dijk (1997)’inde işaret ettiği gibi söylem analizi, söylem ya da dil kullanımının sadece biçimsel (fonolojik ya da sözdizimsel) yönü ile ilgilenmez. Bundan ziyade ilgi odağını sosyal ve kültürel bağlam içinde iletişim kuran dil kullanıcılarının oluşturduğu sosyal olaylara çevirir (Barker ve Galasinski, 2001).

Söylem analizi, bireylerin başkaları ile sohbet ederken meydana gelen öznelarası zihin bileşenleri üzerine odaklanan gerçek bir sosyal metottur (Elliot, 1996). Söylem araştırmaları; semantik, fonoloji, sentaks, morfoloji ve pragmatik yaklaşımlarda görüldüğü gibi cümleyi temel alan dar kapsamlı dil analizi değildir. Tam tersine, dil kullanımının daha büyük bölümlerini sosyokültürel bağlam çerçevesinde ele alıp inceleyen bir yaklaşımdır (Atay, 2007).

Söylem analizinin temel varsayımına göre dil, eylem ve fonksiyona yönelik çevre yönelimlidir ve birey sosyal dünya değerini ya da adaptasyonunu oluşturmak için dili isteyerek kullanır, bu aktif inşa süreçleri dil değişkenliği içinde ortaya konur. Söylem kullanıldığı fonksiyona bağlı olarak değişkenlik gösterir ve bu bakımdan değişkenlik kavramı söylem analizinin temel taşıdır (Elliott, 1996). Söylem analizindeki temel vurgu dille ne yapıldığını ve ne başarıldığıdır (Wood ve Kroger, 2000).

Faucault söylemi dil ve sosyal yapılar arasındaki ilişkiye atıfta bulunarak açıklar (Potter, 1996) ve ona göre söylem; a) sosyaldır, yani kelimeler ve kelimelerin anlamları nerede, kim tarafından, kimin için kullanıldığına bağlı olarak açıklanır. Sonuç olarak kelimelerin anlamları sosyal ve kurumsal ortamlara göre değişir bu nedenle evrensel söylem diye bir

şey yoktur, b) birbiri ile çatışan farklı söylemler olabilir, c) söylemler birbirleri ile çatışma halinde olabilecekleri gibi bir hiyerarşi içinde düzenlenmiş olarak ta görülebilir. Çatışma ve hiyerarşi iktidar kullanımı ile yakından bağlantılıdır. Söylemlerin üretilmesi ve iktidar kullanımı arasındaki bağ nedeniyle söylem analizi için iktidar kavramı büyük önem taşır (Punch, 2005). Foucault'nun söylem üzerindeki görüşlerini temel alan söylem analizi, geleneksel düşünme ve yazma pratiklerinin kültürel yapı içinde politik ve ideolojik amaçlara nasıl hizmet ettiğini, benzer şekilde insanların düşünme biçimlerinin ve sosyal bir varlık olarak eylemlerin nasıl sınırlandırdığına, kısıtlandığına yönelik açıklamalar getirmeyi amaç edinir (Wooffitt, 2005).

Kim nasıl ve niçin konuşuyor? Kim nasıl dinliyor ya da susuyor? Kim nasıl yazıyor veya nasıl okuyor gibi sorularla başlayan söylem analizi varsayımlardan değil belirsizliklerden hareket eder. Ayrıntılara odaklanan söylem analizini pragmatiktir. Yani, dili kullanan insanların dille ne yaptıkları sorusuna cevaben bir söylemdeki linguistik özellikler onların ne yaptıklarını anlamak amacıyla inceler (Sözen, 1999).

Potter ve Wetherell bir taraftan söylem analizi etiketinin kullanıldığı en az dört araştırma türünden bahseder. Öte yandan Coulthard, söylem analizinin tarihsel gelişimine ilişkin genel bir değerlendirme yapar ve bu alana katkı yapan farklı disiplinleri örnekler. Söz konusu dört araştırma türünden birincisi konuşma eylemi kuramından etkilenmiştir ve karşılıklı konuşmanın nasıl örgütlendiğinin açıklanmasına yönelir. Daha psikolojik olan ikinci tür; söylem yapısının hatırlama ve anlama üzerindeki etkisi gibi söylem süreçlerine odaklanır. Üçüncüsü özellikle bilim adamlarının kendi çalışma ve eylemlerini takdim etmek ve geçerli kılmak için konuşma ve metinlerini nasıl inşa ettiklerinin araştırıldığı bilgi sosyolojisi perspektifinden hareketle geliştirilmiştir. Dördüncü tür ise Avrupa kökenli sosyal felsefe ve kültürel çözümleme alanlarından kaynaklanmıştır ve kurumların, uygulamaların, hatta başlı başına bireyin, nasıl söylem bütünlerinin işleyişlerinin ürünleri olarak anlaşılabileceğini göstermeye çalışmaktadır (Punch, 2005).

Gee ve meslektaşları (1992) ise söylem yapısını çözümlerken dilbilimcilerin kullandıkları araçlardan bazılarını sıralayarak ve metinlerin sosyal konumlarını araştırırken faydalı buldukları kategorileri göstererek yapı ve kanıt olarak söylem araştırmalarında analizin ilerleyebileceği bazı yollara işaret ederler. Gee, Micheals ve O'Conner, söylem analizi iki boyutta değerlendirir. 1) dilbiliminin çözümleme araçlarını kullanarak, söylem (şiir, öykü, hitabet vb...) yapısının araştırılması Ör: Öykü yapılarının oluşumunda dilbilimsel meteforlar nasıl kullanılır? 2) söylemin diğer sosyal, bilişsel, siyasal veya kültürel süreçler ve bunların sonuçlar ile ilişkilendirilerek incelenmesi (Potter, 1996).

Söylem analizi hakkındaki farklı yaklaşımlar, bu analizin bir sosyolinguistik çalışma, bir metin analizi, bir sosyal analiz ya da eleştirel analizden hangisi olduğu sorusunu akıllara getirir. Konuya farklı açılımlar getirilse de söylem analizi, bir sosyolinguistik çalışma, metin analizi, sosyal analiz ve bütün bu analiz türlerini içine alan reflektif ya da eleştirel analizdir. Bu analiz, dili bir eylem, iletişim formu, sosyal pratik olarak görme ve yorumlama özelliği taşır. Söylem analizi reflektiviteye bağlı olarak eleştiriye ve özeleştiriyeye açık bir analizdir. Özetle söylem analizi çok boyutlu, çok fonksiyonlu, tarihsel ve eleştirel bir analiz modelidir (Sözen, 1999).

Söylem Analizinin Temel Kavramları

Söylem farklılıklar şebekesidir. Söylemler, dilin biçimsel seviyedeki farklılığından ziyade, bakış açısını dilin anlam seviyesindeki farklılığına çevirir. Söylem analizi, farklılıkları keşfeder ve bir söylem içinde dötüşen, değişime uğrayan, mübadele edilen bilgi yapılarını incelemeye alır (Sözen, 1999).

Söylem analizi, metinlerin veya dilin semantik ya da sentaktik yapısını inceler ve söylemlerin hem dilbilimsel hem de sosyo-kültürel boyutlarını ele alır. Dilbilimdeki gelişmelere paralel olarak bu alanın disiplinler arası çözümlenmelere açık olarak gelişmesi yaygınlık kazanmıştır. Verilen mesajların anlamının ne olduğu ortaya konulması için anlambilimsel (semantik), sözdizimsel (sentaks) ve göstergebilimsel (semyoloji) yazılı, sözlü ve görüntülü mesaj üzerinden çözümlenmesi gereksinimi doğmuştur. Bu kapsamda söylem analizinin temel kavramları aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür: (Baş ve Akturan, 2008, s.27).

Anlambilimsel (Semantik): Anlambilimsellik söylemleri, sözcük ve cümlelerin dilbilimsel anlamlarıyla ilişkilendirmek suretiyle açıklamayı içermektedir. Anlambilim, metnin veya söylemin içinde ve dışında yer alan bütün anlam ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Anlambilimde bu inceleme yapılırken metin ile kullanıcısı arasındaki ilişkiler de göz önünde tutulmaktadır.

Söz dizimsel (Sentaks): Söz dizinsellik, sözcükleri gerek cümle içinde gerekse ifadenin tamamında aldıkları yere göre anlamlandırmayı hedeflemektedir. Bir sözcüğün cümlelerin başında veya sonunda yer alması veya bir cümlelerin ifadenin ortasında veya sonunda bulunması o ifadenin anlamlandırılmasında farklılıklar ortaya çıkarmaktadır.

Göstergebilim (Semiyoloji): Göstergebilim toplumsal yaşam içinde farklı bildirişim ya da gösterge dizgelerini (Aktulum, 2004) betimlemek, birbirleri ile kurdukları bağlantıları saptamak, anlamların eklenerek oluşma biçimlerini bulmak, göstergeleri ve gösterge dizgelerinin sınıflandırmak ya da insanla insan, insanla doğa arasındaki etkileşimi açıklamak, bu amaçla da epistemolojik, yöntembilimsel ve betimsel açıdan tümü kapsayıcı, tutarlı, yalın bir çerçeve oluşturma olarak tanımlanır (Rıfat, 1998). Göstergebilim, söylemin analiz edilmesinde simgelerden yararlanmayı amaçlar. Göstergebilim bir metni ya da söylemi çözümlerken, kendi içersinde tutarlı, metnin anlam evrenine, yüzeysel ve derin düzeylerdeki yapısına açıklık getirmeye yönelik bir sistematik izlemekte, kullandığı çözümlenme araçlarıyla belirlediklerini hep denetlemektedir (Baş ve Akturan, 2008).

Söylem Analizinin İlkeleri

Potter and Wetherell, söylemin doğasında var olan ideolojik göndermeler üzerinde durur. İdeolojiler güç ve üstünlükteki asimetriyi destekleyen düşünme biçimidir. Potter ve Wetherell, söylem analizinin, günlük yaşam döngüsü içindeki söylem uygulamalarının ideolojileri nasıl şekillendiğini ve yeniden ürettiğine dair bir açıklama getirmesi gerektiği üzerine vurgu yapar (Wooffitt, 2005).

Dijk (1997), söylem analizinin gözden geçirilmiş ilkeleri şöyle sıralar: (Akt: Barker ve Galasinski, 2001, s.63-64).

- Söylem analizi doğal olarak metin (yazılı) ve konuşma (sözel) halinde bulunan söylemler üzerinde odaklanır. Bu yazılı ve sözlü halde bulunan söylemler herhangi bir ekleme ya da sterilizasyondan geçmeyen, gerçekliğinden; doğallığından ve olduğu şekilden mümkün olduğunca kayıp vermeyen gerçek datalardır.

- Söylem, söylemin yerel ve genel bağlamı içinde incelenir. Bu bağlamı meydana getiren parçalar: söylemin geçtiği yer ve zaman, taraflar ve bu tarafların iletişimleri ve sosyal roller, konuyla ilişkili sosyal bilgiler, normlar ve değerler, kurumsal ve örgütsel yapılar olarak sıralanabilir.

- Söylem, sosyo-kültürel bağlam içinde sosyal uygulamanın doğal bir biçimi olarak meydana gelir. Dil kullanıcıları bireylerden soyutlanmaz, grupların, kurumların ya da kültürlerin bir üyesi olarak iletişim faaliyetlerinde birbirleriyle ilişkilidirler.

- Söylemin başarısı linear ve ardıdır. Yani, söylem birimleri birbiri ardına gelen birimlere (her birim bir önceki ya da sonraki birimle ilişkili olarak) bağlı olarak açıklanır. Ayrıca söylem dizininde daha sonra yer alan unsurlar kendinden önce gelen unsurlara nazaran daha özel işlevlere sahip olabilmeye özelliğini de (ör: cevaplar soruları takip eder) taşıyabilirler.

- Söylem analizi, söylemin düzeyi ve katmanlarıyla ilgilenmenin yanı sıra bunlar arasındaki karşılıklı ilişki ile de ilgilenir. Söylem düzeyleri söylem bileşenlerinin (sesler, kelimeler, sözdizimsel biçimler) farklı türlerini betimlemekle beraber söylemin farklı boyutlarını da (dilsel eylemler, etkileşim biçimleri) gözler önüne serer.

- Dil kullanıcıları ve analistler “anlam” la ilgilenir ve özel iki soru türü üzerinde odaklanır: “bu durumda bunun anlamı ne”, “neden bunu söyledi ya da bu durumda aslında kastettiği şey ne?”

- Genelde dil, söylem ve iletişim kurallı, hüküm verici etkinliklerdir. Bunlar, hem katı/kuralcı “her şey ya da hiçbir şey” dilbilgisi kurallarından, hem de esnek tartışılabilir etkileşim ilkelerinden oluşmaktadır.

- Söylem analizi sadece katı kurallar ya da ilkeler üzerinde odaklanmaz, buna ek olarak söylem içinde bireylerin neleri ihlal ettikleri, görmezden geldikleri ve muallâkta kaldıkları üzerinde de durur

Çeşitliliğine ve çeşitli disiplinlerdeki farklı bakış açılarına rağmen yazarlar söylem analizinin bazı temel ilkelerine ve ortak özelliklerine işaret etmektedir. Punch, (2005, s.215), genel anlamda üç ilkenin tüm söylem çalışmaları için geçerli olduğu üzerinde durur. Bunları şu şekilde açıklar:

1. Söylem kurallıdır, kurallarla yönetilir ve içsel olarak yapılandırılmışlardır,

2. Söylem kaçınılmaz olarak sosyal ve tarihsel bir matris içinde konumlanmış, kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kişisel gerçeklerin söylemi belirlediği konuşmacılar tarafından üretilir.

3. Söylemin kendisi bu sosyal ve tarihsel matrisin önemli yerlerini kurar veya biçimlendirir. Diğer bir ifade ile söylem, insan deneyimlerini yansıtır ve aynı zamanda da bu deneyimlerin önemli kısımlarını yapılandırır. Bu nedenle söylem analizi, söylemin etkilediği veya söylem tarafından yapılandırılan insan deneyimlerinin herhangi bir parçasıyla ilgili olabilir

Potter ve Wetherell (1994) daha özgül bir biçimde, söylem analizini özellikle nitel araştırmaya uygun hale getiren üç özelliğine işaret eder (Akt: Punch, 2005, 216),

1. Sosyal pratikler olarak konuşma ve metinler ile ilgilidir. Böyle olduğu için de geleneksel halinde, dilsel içerik –anımlar ve temalar- ve gramer ve uyum gibi dilsel biçim olarak sınıflandırılacak özelliklere özel bir dikkat sarf edilir.

2. Söylem analizinin eylem, inşa ve değişebilirlikle üç yönlü bir ilişkisi vardır. İnsanlar konuştukları ve yazdıkları aracılığıyla farklı türde eylemlerde bulunurlar ve bu eylemlerinin niteliklerini kısmen de olsa üslupların, dilsel kaynakların ve retorik araçların ötesinde söylemlerini inşa ederek tamamlarlar.

3. Söylem analizi konuşma ve metinlerin retorik olarak veya tartışmalı bir tarzda örgütlenmesi ile ilgilidir. Retorik çözümleme, söylemsel versiyonların gerçek veya olası seçeneklere karşı tasarlanma biçimine dikkat çekmek açısından özellikle yararlıdır. Diğer bir ifade ile analizin odağına, bir versiyonun varsayılan gerçeklikle nasıl ilişkili olduğunu sormak yerine bu versiyonun bir seçenekle rekabete girmek üzere başarılı bir şekilde nasıl tasarlandığını sorgulamayı yerleştirir.

Söylem Analizinde Araştırma Süreci

Söylem analizleri; açıkça söylem üretme yolları olarak düşünülmektedir. Her sosyal araştırma gibi bu analiz türü de “verilere”, “analize” ve “analiz sonuçlarına” dayanır (Sözen, 1999). Söylem analizi sadece çok özel problemlerin cevaplarını aramaz, problemin hem ne olduğu ile hem de probleme ilişkin olası çözüm yollarının neler olabileceği üzerine fikirler geliştirir. Söylem analizinde, araştırmacılar araştırma sürecinin başlangıcında ve sürecin devamında farklı bir takım sorularla karşı karşıyadır. Bu sorular: araştırmamanın konu alanı nedir? Araştırma ne hakkındadır? Elde edilen veriler nelerdir? Bu veriler nasıl seçilir ve nasıl toplanır? Bu veriler nasıl organize edilip, nasıl analize edilir? Araştırma raporu nasıl sunulur? şeklinde özetlenebilir (Tonkiss, 2006).

Araştırma Konusu

Söylem analizinin nesnesi yazılı, sözlü ve sözsüz içerikte olan metinlerdir (Sözen, 1999). Söylem çözümlemesinde ana amaç, anlamlandırma ya da yorumlamadır. Belirli bir soruyla ilgili kesin yanıtlar verme yerine var olan bilgiyi, düşünceyi ve duyguyu

genişletmek, inanç, tutum ve eylemleri belirleyen söylemlerin varlığı ve iletisini tarihi ve sosyal bir bağlam içinde değerlendirmektir Söylem analizi her türlü konuya ilişkin olarak yürütülebilir. Eğer toplumsal sorunlara yönelik, ideolojik ya da politik bir çözümleme yapılması amaçlanıyorsa eleştirel söylem analizi kullanılmaktadır. Bu bağlamda söylem analizi politikadan, ideolojiden, stratejik yönetime pazarlamaya kadar uzanan geniş bir konu yelpazesine sahiptir. (Baş ve Akturan, 2008).

Özetle söylem analizinde biçimsel olarak yazılı hale getirilmiş her türlü kayıtsal malzeme ya da metin (haber bildirimleri, firma-siyasal parti- örgüt vb... kuruluşların demeç ve bildirimleri, akademik makaleler ile sosyal etkileşim niteliği taşıyan her türlü belge örneğin sohbet, odak grup tartişması, bireysel görüşme ya da medya, televizyon programları, reklamlar, dergiler, romanlar, hikayeler, vb...) araştırma konusu olabilir (Elliot, 1996).

Örnekleme Süreci

Söylem analizi, örnekleme sorularını kapsayan geleneksel araştırma yöntemlerinden köklü bir şekilde ayrılır (Sözen, 1999). Örnekleme büyüklüğü söylem analizinde önemli bir konu değildir, çünkü analizde önemli olan az sayıda bireylerden elde edilen geniş kapsamlı dilsel malzeme ürünleridir. Çok sayıdaki bireylerden oluşan örnekleme, analiz yapılmaması olanaksız kıldığı gibi, araştırma sonuçlarına herhangi bir katkı sağlamaz. Söylem analizi kişilere ve kişi sayısına odaklı değildir, bunun yerine dil, dil kullanım biçimleri ve amaçlarına yönelik yürütölen bir nitel araştırma yöntemidir. Söylem analizinde araştırma amaçları/soruları, örnekleme büyüklüğünü ve temsiliyetini belirleyen anahtar kriterdir (Elliot, 1996). Söylem analizinin başarısı örnekleme ölçüsü ile eşdeğer değildir. Örnekleme büyüklüğünden ziyade spesifik araştırma soruları ile ilgilenir (Sözen, 1999).

Veri Toplama

Söylem analizinde genellikle veri toplamada görüşme tekniği kullanılarak yürütölmektedir (Mil, 2007). Görüşme ve grup görüşmelerinden elde edilen verilerin söylem analizi ve geleneksel araştırma yöntemleri içindeki kullanımı birbirinden farklıdır. Söylem analizinde temel amaç verilerin çeşitliliğini teşviki iken, geleneksel görüşme yöntemlerinde ise veri tutarlılığı elde etmektir. Tutarlılığın söylem analizindeki anlamı ve önemi geleneksel araştırmalardan farklıdır. Söylem analizinde tutarlılık öncelikle araştırmacının dil kullanımındaki düzenli kalıpları tanıyabilme arzusu genişletmek bakımından önemlilik arz eder. Tutarlılık demek söylemdeki doğal olguları bulmaktır. Söylem analizinde farklı görüşte olmak, uyumsuzluk görüşmeden elde edilecek verilerin çeşitliliğini arttırmada kolaylaştırıcı bir unsur olduğundan, araştırmacı görüşme süreçlerine aktif katılım gösterebileceği gibi, odak grup görüşmeleri de düzenleyerek elde edilecek verileri çeşitliliği arttırma çabası içine girilmelidir. Veri toplama süreçlerine araştırmacıların aktif katılımı olduğu durumlarda, görüşmede kullanılan sorular söylem analizi için elde edilecek olan metnin bir parçası olacağı için araştırmacılar sorulara verilecek yanıtlar için bir takım işlevsel bağlamlar oluşturur. Bu nedenle görüşme sırasında verilen cevaplarla birlikte görüşmenin bütünü (araştırmacının sorduğu bütün sorular ve görüşölen kişi/lerin bu sorulara verdikleri bütün cevaplar) deşifre edilmelidir. Bazı durumlarda veri toplama aracı olarak her ne kadar not tutma kullanılır olsa da genelde görüşme esnasında olan biteni

tam anlamı (tonlama, vurgu, duraksama, tereddüt vb durumlar) ile ortaya çıkaracak olan ses kayıtlarının yapılması daha uygun bir yöntem olarak göze çarpar (Elliot, 1996; Sözen, 1999).

Söylem analizinde, görüşmelerden elde edilen verilerin dışında dilin yapısı gereği yazılı metinlerde kullanılır. Bu yazılı metinlerden her biri analiz edilmeye olanak sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır. Bu amaçla metinlerin kendi içinde bir bütünlüğü ve tutarlılığı olmalıdır (Mil, 2007).

Sözlü iletişimden elde edilen verilerin yazıya dökümü yazıya dökenin söylem yapısına yakın olmasını sağlayacağından oldukça önemli bir süreçtir. Yazıya dökme söylenenleri sayfalara dökmeden öte, yapılandırıcı ve geleneksel bir faaliyettir. Yazıya dökme araştırmacı neyin tam olarak söylendiğine dair net bir karar verebilmek ve kelimeleri geleneksel ortografik (imla kurallarına uygun) sistemde temsil etmek için mücadele eder (Sözen, 1999).

Veri Analizi

Söylem analizinde toplanan verilerin analizi okuma/sınıflandırma, yorumlama ve yapılandırma aşamalarını kapsamaktadır. Söylem çözümlemesine ilişkin olarak veri analizinin yürütülmesinde, farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlardan biri metin içerisinde kullanılan dilin özelliklerine bakmak diğeri ise metindeki baskın-dominant temaya bakmaktır. Genel olarak veri analizi sözcüklerin, cümlelerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin yorumlanması, yapılandırılması ve makro yapılandırılmasını içermektedir. Bu aşamalar ve içerikleri şöyle açıklanır: (Baş ve Akturan, 2008, s.33).

1. Yorumlama: Söylemdeki sözcük anlamlarını, sözcük içerisinde parçalara ayrılması ve bunların anlamlandırılmasını içerir. Bu bağlamda cümle veya cümleciklerin birbiriyle olan ilişkileri tanımlanmakta, söylemdeki sözcüklerin sıraları ve söz dizinleri gruplandırılarak, metinde yer alan iletinin anlamı bulunmaya çalışılmaktadır. Yorum yalnızca sözcüklerin anlamının ortaya konması değil, aynı zamanda sözcüklerin, sözcük gruplarının işlevlerinin ortaya konmasıdır. Bu aşamada sözcük gruplarının toplumsal ilişkiler, cinsiyet ve grup üyeliği gibi diğer işlevsel yorumları da yapılır. Eğer veri toplama süreci araştırmacı tarafından yürütüldüyse analiz aşamasında sadece cevaplar değil tüm görüşme sorular dahil yorumlanmalıdır.

2. Yapılandırma: Bu aşamada parçalara ayrılan sözcüklerin anlamları cümleler içerisinde önerilenler doğrultusunda yeniden düzenlenir. Başka bir deyişle, bu aşama sözcüklerin bellekte ilk bakışta var olan anlamının yeniden yapılandırılması ve yorumlanmasıdır. Burada, stratejik bir yaklaşımla yorumlanma sonucu ortaya çıkan önerinin önceki cümle veya cümlelerle olan ilişkileri, uyumu ortaya konmaktadır. Bu noktada bir iletide yorumlama sonucu ortaya çıkan öneriler iletinin en başındaki bir cümle ya da bir sözcük ile ilişkilendirilerek söylemdeki anlam yeniden oluşturulur

3. Makro yapılandırma: Bu aşamada araştırma konusu ve amacı doğrultusunda, bir söylemden bir takım makro düzeyde çıkarımlar yapmak istediği takdirde

bu tür bir analize gidilebilir. Makro yapılandırma sürecinde, söylemde yer alan sözcük veya cümlelerin küresel düzeyde nasıl önermeler içerdiği ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu aşamada söylemdeki bireye ilişkin anlatıların makro boyuta taşınması söz konusudur. Bir başka deyişle, bu aşama verilen mesajın makro düzeyde algılanmasının anlamlandırılmasını kapsamaktadır.

Söylem çözümlemesinde söylemin özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Zira bir söylem farklı boyutlara ve çeşitli özelliklere sahiptir. Bunlar aşağıdaki başlıklar altında toplanmıştır (Akt: Baş & Akturan, 2008, 34-35).

1. İçerik özellikleri (Söylem hangi kültüre aittir, söylemin tarihi periyodu nedir, söylem hangi sosyal durumda kullanılmaktadır, konuşmacının niyeti, ilgisi ve amacı nedir?)

2. Gramatik Özellikleri (Söylem standart bir dile mi sahiptir yoksa konuşmacı bazı bölgesel ya da sosyal diyalektler kullanmakta mıdır? Telaffuz ve kullanım dilin kurallarına uygun mudur? Eğer varsa, ne tür gramatik eksiklikler vardır? Cümleler arasında ne tür anlam ilişkileri bulunmaktadır? Kullanılan sıfatlar, zarflar, bağlaçlar vb. nelerdir? Söylemin teması, amacı ve fikirleri nelerdir? Ve bunlar kelimelerle, cümlelerle nasıl ifade edilmektedir? Ne tür söylem davranışları bulunmaktadır?)

3. Diğer Yapısal Özellikler: (Söylemin ne tür bir yapısı vardır? -tartışma, açıklama, karşılaştırma vb...- Bu yapı söylemde nasıl organize edilmekte ve sinyalleşmektedir? Söylemin stil özellikleri nelerdir? -Cümlelerin uzunluğu, bütünlüğü, tamamlayıcılığı, tutarlılığı, karmaşıklığı, telaffuz, vurgu vb.-

4. Etkileşimsel Özellikler: (Söylemde kim, kime hitap etmektedir? Konuşmacı amacına ulaşmak için ne tür bir strateji izlemektedir? Ne tür bir rol ve statü farkı vardır?)

5. Sunum Özellikleri: (Yazım ya da ses özellikleri nelerdir? -Ses yüksekliği, samimiyet, sıcaklık vb...-Hitap eden ve edileni karakterize eden yüz biçimi, mimikler, başın pozisyonu, yakınlık vb özellikler nasıldır? Hitabete ilişkin diğer özellikler nelerdir -gülme, kızgınlık vb...-).

Geçerlik

Söylem analizinin geçerliği belirleyen pek çok safha vardır. Potter ve Wetherell'e göre söylem analizinin geçerliğini belirleyen bütünlük, katılımcıların yönelimi ve verimlilik olmak üzere 3 temel koşul vardır.

1. Bütünlük; analizden elde edilen veriler bir bütünlük içinde verilmelidir. Söylemin yapısının etki ve fonksiyonlarının nasıl üretildiği gösterilmelidir.

2. Katılımcıların Yönelimi; araştırmacının ilgisini çeken olguların türü, insanların sosyal hayattaki fiili sonuçlarına bağlı olmalıdır. Araştırmacı, kelimelerin sözlük anlamları veya soyut anlama nosyonları ile değil, katılımcıların deneyimlerinde önemli etkenlere

sahip olan etkileşimleriyle ilgilenir.

3. Verimlilik; analitik şemanın genişleme kapasitesine, yani yeni söylem çeşitlerinin araştırmaya yol açan yeni açıklamalara ve anlamlara imkân hazırlamasına atıfta bulunur. Bu bilimsel açıklama ve teoriler için gelen bir geçerlik unsurudur. Eğer yapılan araştırmalar yeni çözümler üretmede kullanılabilirse, yapılan araştırmanın geçerliği konusunda mutabık olunur (Sözen, 1999).

Araştırma Raporu

Söylem analizinde rapor bulguların sunumundan daha fazla bir şeydir. Analizdeki çıkarımlar veri olarak kullanılmaz, birer yorum olarak değerlendirilir. Söylem analizinde araştırma raporu söylem çözümlemesinin detaylı olarak sunulmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda birbiri ile ilişkilendirilen cümleler, paragraflar açıkça, olduğu gibi verilmeli ve çözümlemenin nasıl yürütüldüğü net olarak ifade edilmelidir. Araştırma raporu veri analizinin tüm aşamalarını, okuma, yorumlama ve makro yapılandırmayı, içermelidir. Söylem analizinin yürütüldüğü çalışmalarda çözümlenen söylemin ayrıca ek olarak çalışmanın sonunda verildiği görülmektedir (Sözen, 1999; Baş ve Akturan, 2008).

ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

Foucault (1972),’e göre insanlar sadece söylem sınırlamaları içinde düşünebilirler. Söylem; amaç, geleneksel destekler, güç ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve bunların ideolojik etkilerini inşa eden ifade sistemi olarak tanımlanabilir. Söylem analizinin merkezinde eleştiri vardır ve söylem analizi bu eleştirisini gelende sosyal grupların veya bireylerin gücü elde etmek ve ideolojik görüşlerini yaymak için dili nasıl kullandığı üzerine çevirir (Elliott, 1996).

Eleştirel söylem analizi, güç, hâkimiyet, hegomanya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeniden oluşturma, dönüştürme, gelenek, sosyal yapı ya da sosyal düzen gibi temaları ön plana çıkaran ve araştırma alanı olarak bu konuları işleyen söylem analizi yöntemidir. Eleştirel söylem analizi güç ilişkileri, değerler, ideolojiler, kimlik tanımlamaları gibi çeşitli toplumsal olguların dilsel kurgulamalar yoluyla bireylerle ve toplumsal düzene nasıl yansıdığı ve nasıl işlendiği ile ilgilenir (Van Dijk, 2003).

Kress (1989)’a göre eleştirel söylem analizi bazı varsayımlar üzerine oturtulmuştur. Kress bu varsayımları şöyle sıralar (Wodak, ve Meyer, 2002, s. 6).

- Dil sosyal bir fenomendir
- Sadece bireyler değil bunun yanı sıra kurumlar ve sosyal grupların özel anlamları ve değerleri vardır ve tüm bunlar dil ve sistematik yöntemler aracılığı ile ifadelendirilir.

- Metinler, iletişim etkinliğindeki dil birimleri ile ilişkilidir
- Okuyucular/dinleyiciler metinlerle olan ilişkilerinde pasif birer alıcı değillerdir
- Dil bil
- İmî ve dil uygulamaları arasında özel bir takım benzerlikler vardır.

Fairclough ve Wodak (1997:271-280) eleştirel söylem analizinin ana ilkelerini aşağıdaki gibi özetler (Akt: Van Dijk,)

1. Söylem sosyal problemlere işaret eder
2. Güç ilişkileri tutarsız ilişkilerdir
3. Söylem toplum ve kültürü meydana getirir
4. Söylem ideolojiktir bir iştir
5. Söylem tarihidir
6. Söylem, metin ile toplum arasındaki aracıdır.
7. Söylem analizi, yorumlamacı ve açıklayıcıdır.
8. Söylem, sosyal eylemlerin bir formudur

Söylem üzerinde araştırma yapan eleştirel araştırmalar söylemin etkililiğinin farkına varmak için bir dizi tatmin edici amaca ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan bakıldığında eleştirel söylem analizinin amaçları Van Dijk, (2003) tarafından şöyle sıralanır:

- Eleştirel söylem analizi diğer bütün marjinal araştırma yöntemleri tarafından kabul görmek için vaka analizlerinde diğer marjinal araştırmalardan daha iyi olmalıdır
- Eleştirel söylem analizi var olan paradigmlar ve üsluplar yerine genellikle sosyal problemler ve politik sorunlara odaklanır
- Sosyal problemlerin deneysel yeterliğinin eleştirel analizi, genellikle çokdisiplinlidir.
- Eleştirel söylem analizi sadece söylem yapılarını tanımlamak ve ona açıklık getirmek yerine, söylem yapılarını özellikle sosyal yapıya ve sosyal etkileşimdeki başarıya dayalı olarak açıklamaya çalışır.
- Eleştirel söylem analizi daha çok toplumdaki güç ve hakimiyet ilişkilerinin yasallaştırılması, onaylanması, meşrulaştırılması, dönüştürülmesi, yeniden yapılandırılması

ya da bunlara meydan okunması üzerine odaklanır.

DEĞERLENDİRME

Kişilerin ve kurumların (siyasal parti, sosyal gruplar, toplum içinde yerleşik konumda olan alt ve üst kimlikler, vb...) belirli sosyal ve kültürel çevrelerde dili nasıl kullandıklarını, dile nasıl anlam yüklediklerini ve bu anlam doğrultusunda kendi gerçekliklerini nasıl yarattıklarını ele alan ve tercih edilen iletişim yapılarının sosyokültürel normlar, tercihler ve beklentilerle olan ilişkisi araştıran söylem analizindeki temel vurgu söz konusu konuşmaların ve/veya yazılı iletişimin yapıldığı sosyal çevrenin, normların, güç ilişkilerinin özelliklerinin tanıtılması ve değerlendirilmesidir.

Söylem araştırmaları; sadece söylenenler bazında cümleyi temel alan dar kapsamlı dil analizi değildir. Dilin sosyal çevreyi, benzer şekilde sosyal çevreninde/dil kullanıcılarında dili nasıl yapılandığı üzerinde duran ve tüm bunlara dayalı olarak oluşturulan anlam inşasının nasıl gerçekleştiğine dair üst düzey bir yorumlama imkânı sağlayan ve sosyal bilimler alanına geniş kapsamlı bir bakış açısı sunan bir nitel araştırma yöntemi olarak değerlendirilebilir. Söylem analizi pozitivist düşüncenin egemenliği altında kalan bilim anlayışına ve dünya görüşüne alternatif bir bakış açısı olarak görülebilir. Pozitivist yaklaşım içinde yaşanan sosyal dünyanın karmaşık ilişkilerini açıklayabilecek güçte olmadığı iddia edildiği için, içinde yaşanan dünyanın açıklanmasına yönelik sayısal verilerden elde edilen bilgilerden ziyade, derinlemesine yorumlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Söylem analizi bu noktada sosyal bilimler araştırmalarında özellikle eğitim ve psikoloji çalışmalarında çok önemli bir yer tutabilir.

Ülkemizde özellikle siyasal bilimler ve medya araştırmalarında kullanılan söylem analizinin eğitim (öğrenci, öğretmen, sınıf ortamı, okul, yönetim arasındaki karşılıklı ilişkiler ve bu ilişkilerin anlamı, birbirlerini yapılandırma biçimleri vb...) ve psikolojik danışma çalışmalarında ele alınması bu alanlarda yapılan çalışmalara daha derin ve farklı bir bakış açısı getireceği düşünülebilir.

KAYNAKLAR

- Aktulum, K. (2004). Göstergibilim. Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 (7), 1-12.
- Arslan, Z. (2001). Postmodern söylem ve insan hakları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakülte Dergisi, 56 (1), 1-22.
- Atay, H. (2007). Söylem analizi kavramının yapıları ve işlem akışı. A.Yüksel., B. Mil., Y. Bilim. (Ed.), Nitel araştırma: neden, nasıl, niçin içinde (169-180). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Barker, C.& Galasinski, D. (2001). Cultural studies and discourse analysis: a dialogue on language and identity. London: Sage
- Becermen, M. (2004). Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de anlama sorunu. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (6), 35-66.
- Bilgin, N. (2006). Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar. (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bolay, H.,S. (1998). Postmodernite. postmodernizm. Yeni Türkiye. 21. y.y. Özel Sayı. 19, 519-524.
- Cohen, L., Manion, L., K, Morrison. (2005). Research methods in education. (5th ed.). London: Routledge Falmer
- Elliott, R. (1996). Discourse analysis: exploring action, function and conflict in social texts. Marketing Intelligence & Planning. 14, 6, 65.
- Gee, P. J. (1999). An introduction to discourse analysis: theory and method. (1st ed.). London: Routledge.
- Hesapçioğlu, M. (1998). Modernizmden postmodernizme eğitim anlayışları ve okulun geleceği. Yeni Türkiye. 21. y.y. Özel Sayı. 19, 813-820.
- Kasapoğlu, A. (1992). Sosyolojide hermeneutik uygulamaları. Felsefe Dünyası Dergisi, 5, 59-71.
- Mil, B. (2007). Nitel araştırmalarda söylem analizi ve ilkeleri. A.Yüksel., B. Mil., Y. Bilim. (Ed.), Nitel araştırma: neden, nasıl, niçin içinde (s.157-167).Ankara: Detay Yayıncılık.
- Neuman, W., L. (2008). Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar. (Çev: S. Özge) İstanbul: Yayın Odası.
- Orkunoğlu, Y. (2007). Neitzsce ve postmodernizmin gerçek yüzü. İstanbul: Ceylan Yayınları.

- Parker, I. (1990). Real thing: discourse, context and practice. *Philosophical Psychology*, 3 (2), 189-204.
- Parker, I. (2002). Discourse analysis. P. Banister., E. Burman., I. Parker., M. Taylor., C. Tindal. In. *Qualitative Methods in Psychology: A Research Guide*.(pp.92-108). Buckingham: Open University Press
- Potter, W., J. (1996). An analysis of thinking and research about qualitative methods. Lawrence Erlbaum Associates.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*, London: Sage.
- Punch, K., F. (2005). Sosyal araştırmalara giriş: nicel ve nitel yaklaşımlar. (Çev: D.Bayrak, H.B.Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1998)
- Rıfat, M. (1998). XX. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları 1. İstanbul: Y.K.Y.
- Sözen, E. (1999). Söylem: belirsizlik, mübadele, bilgi, güç ve refleksivite. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Tonkiss, K. (2006). Analysis text and speech: content and discourse analysis. C. Seale, (2nd ed.). In. *Researching Society and Culture*. (367-383). Lodon:Sage
- Tura, S. (2005). Freud'dan Lacan'a psikanaliz.(3. Baskı.). İstanbul: Kanat Kitap.
- Van Dijk, T. (2003). Critical discourse analysis. D.Schiffrin., D. Tannen, & E., H. Hamilton (Ed.), In *The Handbook of Discourse Analysis*. (352-372). Oxford: Blakwell Publishing.
- Wodak, R. & Meyer, M. (2002). *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage Publications.
- Wood, L., A. & Kroger, R., O. (2000). *Doing discourse analysis: methods for studying action in talk and text*. Lodon: Sage
- Wooffitt, R. (2005). *Conversation analysis and discourse analysis: a comparative and critical introduction*. Lodon: Sage